

MIHÁLY GRÓF ROKONSÁGA

Közzéteszi Hajdu Tibor

Károlyi Mihály levelezése megjelenés előtt álló V. kötetének mintegy ezer leveléből válogattuk az itt közölteket. Mint ismeretes, Károlyi Mihály lemondása, emigrálása és a forradalom bukása után valóságos bűnbakká vált az arisztokrácia és általában a konzervatív politika számára, s mivel rokonai kevés kivétellel politikai szerepet is játszottak az 1919 utáni ellenforradalmi rendszerben, nemcsak a közéleti, a családi kapcsolat is megszakadt köztük. Csak mostohaanyja, gróf Károlyi Gyuláné (Pálffy Geraldine) és nővére, gróf Pappenheim Siegfriedné tartott ki mellette a legnehezebb időkben is, utóbbi támogatta az emigráció első éveiben, és kicsempészte vagyontárgyai közül, amit lehetett. Talán kevésbé köztudomású, hogy néhány év után, ha nem is a nagy nyilvánosság előtt, helyreállt a kapcsolat felesége szüleivel (Andrássy Gyuláék) és Pappenheimné Károlyi Erzsébet közvetítésével féltestvérével, Károlyi Józseffel is.

Ezt a gyógyító idő és a rokoni érzés mellett megkönnyítette Károly király 1921-es sikertelen hazatérési kísérletei után a nyílt szakadás horthysták és legitimisták, vagyis Habsburg-pártiak között; Andrássy Gyula leányaival és vejeivel, éppúgy,

mint Károlyi József, az utóbbiakhoz tartozott. Mikor pedig Horthy Hitler szövetségese lett, az angolbarát legitimisták már nem érezhették magukat közelebb Horthy rezsimjéhez, mint Károlyihoz. Gróf Cziráky Józsefné Andrássy Ilona a harmincas évek végén meg is látogatta Károlyinét, a háború azonban hamarosan lehetetlenné tette a személyes kapcsolatot, sőt a levelezést is, ami a háború után csak nehezen indult meg. Bizonyára azért is, mert az itthoniak nem tudhatták, hogyan fogadja az 1946 májusáig Londonban maradó Károlyi a rokoni szeretet elkésett megnyilvánulásait. Andrássy Gyuláék és Klára (Caja) leányuk már jóval a háború előtt látogatták Károlyiékat, de Andrássy és Caja halott volt, Andrássyné 1945-ben már nagybeteg. Így Károlyiné nővére, őrgróf Pallavicini Györgyné először Károlyiék Judit lányát értesítette a küszöbönálló halálról. 1945 végén megindult a közvetlen levelezés Károlyiné és nővérei, „Boy” (Pallavicininé) és Ilona (gróf Cziráky Józsefné) között. Negyedszázados távolság után még oly merevenbátortalanul, hogy Czirákyné arról, ami neki a legfontosabb volt, ügyvédjével írott hűgának.

Hajdu Tibor

Khayatt Wadiah levele Károlyi Mihálynéhoz (Szombathely, 1946. január 23.)

Madame Károlyi Mihály

Rövid beszámolót teszek, hogy tudom címét:

Remélem, hogy egészsége javulóban és hogy rövidesen viszontlátjuk itthon. Cziráky Pál amerikai fogságban Linz városában (Austria), Museumstrasse 18. Jól van. Cziráky Béla

orosz fogságban van. Fogságba esett Magyarországon 1945. évi március hó végén Vas megyében, innét a Vas megyei Intapusztára került a fogolytáborba, innét Szegeden át a romániai Focsani (Foksani) fogolytáborba került (a volt Besszarábia határán), innét a Krímbe, végül innét Uralba. Utolsó hírt kaptunk róla, hogy Sverdlovsk (Ural) városában, az ottani fogolytáborban van. Sverdlovsk a régi Jekaterinburg. Adatai: Béla Cziráky, anyja neve: Ilona Andrássy. Születési helye: Dénesfa, ideje: 1921. Fegyverneme: autós. Distinkciója: hadapródörmester vagy hadnagy. A szombathelyi kommunista párt érdekében írt már a sverdlovski fogolytáborparságnak, a szombathelyi zsidó hitközség pedig a sverdlovski zsidó hitközségnek. Hogy ezen átiratok oda érkeztek-e, nem tudom. Ha tudnak érdekében eljárni, magam részéről örök hála, nem beszélve a szülőkről.

Béla szülei Dénesfán élnek. Jól vannak. Csak végtelenül szomorúak, és érthetően aggódnak fiaikért.

Sok-sok jót

A keleti származású Khayatt Wadih Cziráky József és más rokonok ügyvédje és bizalmasa volt. Károlyi, aki már a schwechati repülőtéren elfelejtette gyakori fenyegetéseit, mit fog tenni rokonaival, ha egyszer még hatalomra kerül, mindent megtett Cziráky Béla hazahozataláért. Az eredeti levél megtalálható a Politikatörténeti Intézet levéltárában (továbbiakban PI.) 704. fond.

Odescalchi Pál herceg Károlyi Mihályhoz (Budapest, 1946. március 11.)

Kedves Mihály Bácsi!

Engedje meg, hogy sok évi hallgatás után újra felkeressem soraimmal. Talán még fog rám emlékezni, bár azóta jócskán megváltoztam, amióta utoljára látott. Szegény jó Anyám, most pedig Nagymama halála után kötelességemnek érzem, hogy én is felvegyem Magukkal a kapcsolatot.

A németek elleni küzdelemből magam is kivettem részemet. A náci terror ugyanolyan hatással volt rám is, mint Anyámra, és én csekély erőmmel és fiatal éveim ellenére (23 éves vagyok) mindent megtettem, hogy a Szabadság ügyének szolgáljak. Sikerkült 1944 őszén Magyarországon ellenállást szerveznem, és csak az örökös magyar balszerencsén és rövidlátó, együgyű szerveztlenségen múltott, hogy ez a mozgalom eredménytelen maradt. Részleteket nem írok, azok lassacskán úgyis már napvilágra kerülnek és bizonyára eljutnak Mihály bácsihoz is.

Most azért bátorkodom írni Magának, mert egyrészt mód nyílik arra, hogy megbízható urakkal személyesen küldjem levelemet, másrészt pedig mert sajnos azt kell lássam, hogy a Szabadságért való küzdelmünknek még egyáltalán nincs vége, sőt ez talán még csak most kezdődik, csak talán nehezebb, mivel most már aljasabb eszközökkel kell viaskodnunk, nehezebb körülmények között és természetesen más eszközökkel. Nagyon kérem Mihály bácsi támogatását ebben, és kérem bölcs irányító útmutatását.

Levelemet egy nagyon kiváló úr viszi magával: Stein Bandi gépészmérnök, a Ganz és Tsa. RT igazgatója, Apámnak jó barátja. Kérem Mihály Bácsit, fogadja őt, ő majd részletes és bő tájékoztatást fog nyújtani helyzetünkről. Mindamellet legyen Mihály Bácsi meggyőződve arról, hogy amíg lehet, és amíg nekünk ez teljesen lehetetlenné téve nem lesz, addig sose fogjuk feladni küzdelmünket még itt ezen a rongyos helyen sem, az Igazságért, a Szabadságért és az Emberi Jogokért.

Kérném Mihály Bácsit arra is, adjon útmutatást Stein Bandinak azirányban, hogy ő megtalálhassa Captain Larkingot, aki 41-ben innen az angol követség távozásakor Anyámat kísérte egészen haláláig. Ő el tudná mondani mindazt, ami a szörnyű bal-eset idején történt, és azonkívül nála kell legyenek Anyám ékszerei és pénze is.

Katus Néni hogy van? Nagyon várjuk már ide. Boy néni mondta a múltkor, hogy talán a tavasszal eljönnek ide. Olvastam itt az újságban Judit partizán működéséről.¹ Nagyon büszke vagyok, hogy rokonaim ilyen bátran és nemesen viselkedtek.

Remélem, mielőbb hallok Magukról, Mihály Bácsi. Katus néninek sok kézcsók, Magának pedig, Mihály Bácsi maradok tisztelő unokaöccse

A levélíró „Caja” fia, anyja lánykorában intim barátságban volt Károlyival, annál hevesebb lett szakításuk a forradalmak idején, a történelmi események hatására azonban legitímistából liberális lett, majd elszánt antifasiszta, s a 30-as években felújította a barátságot Károlyiékkel. A 30-as évek végén aktív tagja annak az arisztokrata csoportnak, amelynek nemcsak a lengyel menekültek segítségével volt érdeme szerint sosem méltatott része, de Bajcsy-Zsilinszky, Pethő Sándor köréhez tartozott, sőt Auer Pál és Pálóczi Horváth György közvetítésével oly szoros kapcsolatba került az angol követséggel, hogy mikor az 1941 áprilisában elhagyta Magyarországot, felszólították: saját érdekében tartson velük. Útközben lett egy bombatámadás áldozata. Fia bizonyára az ő szellemében tevékenykedett a háború alatt. Hamarosan Angliába költözött apjával együtt, aki addig a Ganz vezérigazgatója volt. Pl. 704. f. (eredeti).

Károlyi Mihály gróf Károlyi Lászlónéhoz (Budapest, 1946. május 25.)

Kedves Fanny

Bevallom, nagyon meglepett, amikor Daisy² kézbesítette leveledet, mivel 27 évig nem tartottad érdekesnek, hogy velem megértessed, hogy nem azonosítod magadat azokkal a szennyes rágalmakkal, melyeket rám szórtak, dacára, hogy jól tudtad, hogy ez nem igaz, és ha mégis 27 éven keresztül az volt a véleményed, nem értem, hogy most miért akarsz látni. Azért, mert a szél felém fúj? Mi történne, ha a wishdream-eid³ valóra válnának és egy angyal kampós keresztel kézbe visszavarázsolná a régi dicsőségedet – ugyebár – gazembernek lennék ismét kikiáltva.

A tisztességet, a fair playt és azt a sokat emlegetett noblesse obliget képenköptétek. Mindennek a politikához semmi, de semmi köze nincs.

A napokban (jövő héten) kijövök Fóthra, hogy viszontlássam az öreg hársfát, mely most ott egyetlen barátom.

Ha Fóthon találkozni fogunk, kérlek, ne tekintsd annak, mintha elfelejtettem volna az elmúlt 27 évet.

Vágyódom Fóth felejthetetlen illatára, amit a maguk komizsága sem tudott kiölni emlékémből.

Once your friend⁴

¹ Károlyi Mihály kisebbik lánya, Judit 1942–45 között De Gaulle Szabad francia erőinek tisztje volt.

² Gróf Károlyi Józsefné Wenckheim Margit, Károlyi Mihály sógornője, a két háború között mindent megtett azért, hogy K. megkapjon elkobzott birtoka jövedelméből annyit, amennyit lehetett. Mikor utóbbi hazaérkezett, több rokona, a Károlyi, Cziráky, Andrássy család tagjai a Károlyi-palotában várták, ekkor vagy pár nappal később adhatta át neki sógornője Fanny levelét.

³ Vágyálmaid (angol).

⁴ Egykori barátod (angol).

Gróf Károlyi Lászlóné Apponyi Franciska (Fanny) Károlyi Mihály nagybátyjának, a fóti földesúrnak felesége, neki magának nősülése előtti nagy szerelme éveken át. Férjével együtt a legitímistákkal ellentétben Horthy környezetéhez tartozott. Történeti Hivatal K 747 (a levélnek az ÁVO-n készített egykorú másolata).

Gróf Károlyi Lászlóné Károlyi Mihályhoz

(Fót, 1946. május 31.)

Kedves Mihály. Megkaptam f. évi május 25-ről keltezett leveledet és sietek reá válaszolni.

Nagy tévedésben vagy, én nem siratom vissza régi dicsőségetem, mert nekem a mai helyzet tetszik, én azóta érzem jól magam Fóton, amióta a Parc nyilvános és mióta mindazok a szociális átalakulások megtörténtek itt helyben, melyeket mindig akartam. Vagyis röviden, kevés kivétellel teljesen azonosítom magam politikáddal, a földosztást akartam, a demokráciát akartam, stb.

Nem tudhatod, hogy én is emigráltam Fótról, Zebegényen töltöttem Laló⁵ halála után két évet, engem is a család bolondnak nyilvánított, énrám nem akartak hallgatni, tehát elálltam.

Visszahívtott ide a Fót község pártkülönbség nélkül, ők vitték keresztül, hogy a parasztok Lala volt lakását nekem rendelkezésemre bocsátották.

Mióta elváltak útaink, én nem éltem azt a léha életet, ahogy ismertél, de állandóan szociális téren működtem, mert szeretnek és azért fogadtak olyan kedvesen az összes fótiak. Én véres verejtékkel, illetve verejtékes munkával szereztem meg mai dicsőségetem, zsebben szegény lettem, de lelkileg gazdag és büszke vagyok, hogy itt lakhatok a mai helyzetben.

Nekem nem a tulajdonjog kell, de mondjuk a régi hársfa, akiről én is beszéltem első este, mikor kijöttem, tehát ne monopolizáld a hársfát, mert a hársfa azé, aki szereti. Ami a rágalmakat illeti, melyeket felhozol leveledben, szóval reflektálnék, de levélben nem.

Azért arra kérlek, ha Fótra kijössz, rendezzétek úgy, hogy Katussal itt luncholnátok. Persze csak bableves, mert egy tál ételnél több sose kerül asztalunkra, mert nincs mi-ből és ha lenne, akkor is inkább a szegényeknek adnám, azt kérde, mért akarlak most látni, mikor 26 évig feléd se néztem, mindenesetre nem azért, mert feléd fúj a szél, hanem azért, mert rokonom vagy, mert minket nézeti barátság kötött össze, és mert én nem szoktam barátságot megszakítani vagy visszavonni, azért, mert egyes dolgokban nem azonos a nézetünk. Remélem, hogy értesíteni fogtok, ha kijöttök Fótra, és arról, elfogadjátok-e meghívásomat, igen vagy nem.

Ennyinél többet nem akarok írni, mert a papiros rossz közvetítő.

always your friend⁶

Fanny

Károlyi Lászlónéra az Apponyi család és Károlyi Sándor szellemisége hatott, tehát erős szociális érzéssel rendelkező konzervatív katolikus volt. Már az első világháború alatt közismert szociális tevékenységéről Fóton és környékén, nagyon is hihető, hogy a nép jobban szerette, mint

⁵ Károlyi László.

⁶ Örökké barátod (angol).

fétjét vagy családja más tagjait. 1946-os, végül létrejött találkozásukat Károlyi Mihály leírja HÍR ILLÚZIÓK NÉLKÜL című memoárjában. Történeti Hivatal K 747 (egykorú másolat).

Khayatt Wadih Károlyi Mihálynéhez (Dénesfa, 1946. augusztus 26.)

Kedves Elnök,

Már értesültek arról, hogy távirat érkezett Illés Bélához Moszkvából, hogy Béla jelentkezett és legelső alkalommal indítják hazafelé. Azóta eltelt egy hó és Béla még mindig nincsen idehaza.⁷ Tehát mindennap várjuk, lessük.

Én vettem ezen örömteljes hírt közvetlenül Illés Béla szájából, amikor július hó végén Pesten tartózkodtam. Elhiheti, hogy milyen boldogság öntött el. Már másnap hajnalban rohantam Dénesfára vinni a jó hírt Ilona grófnénak.

E hír mindnyájunkat új életre felerősített. A legutóbbi évek sok keserősége után végre Béla biztos jelenléte mindnyájunk arcára a boldog mosolyt öntötte el. És mindezt Maguknak, a Maguk hazatérésének köszönhetjük. Nekem szívügyem volt Béla sorsa, mert Ilona grófné fiai közül Béla nőtt a szívemhez legjobban, ezt csak most láttam, amikor sorsa olyan kétséssé vált, amióta hatósugarunkból kiesett. Személyes hálám Maguk iránt mélységes, szeretném ennek némi tanújelét adni. Mit tehetnék? Lehetnék-e egyáltalán valamiben a segítségükre? Hosszú tépelődés és gondolkodás után, Ilona grófnéval való megbeszélés alapján felajánlom munkámat magyarországi vagyónuk restituálása terén.

Nem is kis és nem könnyű munka. De tudom és érzem, hogy kibogozom, megoldom a lehető legsimábban és leggyorsabban. Ezen oldalomról a kiterjedt Család már ösmer. Sietni is kell ezen ügyek tető alá hozásával, nem is annyira a Maguk, mint gyermekeik érdekében.

Ha a csatolt felhatalmazási mintában meghatalmazást kapok, amit a párisi magyar követség tanúzása mellett kellene aláírni és hozzám visszajuttatni, úgy megindulhatok vagyónuk visszaszerzésére és megállapítására.

Teljes bizalmat kérek, amikor is munkám folyamán a nagy vonalban jelentéseimet megteszem és kérni fogom főbb vonásokban akaratukat.

Ezzel mind mai napig vártam abban a reményben, hogy személyesen adhatom elő elgondolásomat, azonban vagyoni érdekeik miatt úgy látom, hogy az ügyet tovább nyitva tartani nem volna jó.

Dénesfa – átmeneti otthonuk, remélhetőleg Bélával együtt várja Magukat, kérem, visszafelé utazásukban feltétlen térjenek be Dénesfára.

Köszönöm Pestről küldött levelét. Én tántoríthatatlanul kitartok!

Elnök Úrnak mély tiszteletem kifejezését kérve, szeretettel, mindig készséges híve

dr. Khayatt Wadih

u.i. Amennyiben tényleg engem hatalmaznának fel, akkor kérem a tényállás rövid ismertetését vagyónukról s az eddig megtett lépésekről. Úgy tudom, hogy tipródik egy ügyvéd ügyükben, de szeretnék erőteljesebb tempót adni az ügyüknek.

⁷ Illés Béla író a szovjet hadsereg tisztje, magyar nyelvű napilapjának (*Új Szó*) főszerkesztője volt, Károlyi kérsére őt bízhatták meg, miután megfelelő moszkvai kapcsolatai voltak, Cziráky Béla sorsának intézésével.

Cziráky Béla hamarosan hazatért, majd nem sokkal később Kanadába távozott. Károlyi Mihályné azt írta sógornőjének, gróf Pappenheim Siegfriednének 1949. november 2-án, már ismét emigránsként: „*Csak sajnálom a nővéreket, mert félek, hogy bajuk lesz belőle. Az a buta Cziráky Béla, Iloncsi 3. fia most cikkeket ír orosz fogságáról, mikor tudja, hogy ez mit jelent szüleinek otthon. Mihálynak sem kellemes, mert Rákosi külön kérésére hozták vissza a fogságból, mert Károlyi neveu-je volt.*” A Cziráky házaspárral Károlyiék láthatóan összelepedtek, többször időztek Dénesfán, ahol akkor még megmaradt valami egykori birtokukból.

Khayatt Wadihot Károlyi Czirákyék ajánlatára valóban megbízta rehabilitálása anyagi oldalának lebonyolításával. K. W. ezt a feladatát eredményesen látta el, hosszas tárgyalások után közte és más ügyvédek, illetve a kormány megbízottai között. Károlyi ugyan csak egykori, a pörben elkobzott vagyona töredékét kapta vissza, de az 1945 utáni években az is igen jelentősnek számított. Khayatt Wadih megbízatása 1948 áprilisában szűnt meg, mikor a vitás ügyek rendeződtek. Pl. 704. f. (eredeti).

Őrgróf Pallavicini Györgyné Károlyi Mihálynéhoz (Budapest, 1946. szeptember 18.)

Kedves Katka.

Illés teljesen csődöt mondott, állítólag semmit se tudott meg, azt mondja, ezt az oroszoknál nem is lehet, különben is hetek óta beteg.

Azóta jelentkezett egy alak, aki azt mondta önmagáról, hogy orosz szolgálatban van, bejárása van a börtönbe, időnként mint fogoly szerepel, hogy a foglyokat kikémlelje, és ez azt állította, hogy be tud vinni Gy-nak ennivalót, ruhát, stb. Vitt is – de egy másik fogoly, aki azóta szabadlábra lett helyezve, azt mondja, sohase kaptak meg semmit se, sőt, ez az ember még tovább is jelentkezett üzenetekkel és kérésekkel, mikor már az illető egy hete otthon volt. Szóval ez egy megbízhatatlan hiéna, de azt állítja, Gyurit Sopronkőhidára viszik. A másik, aki most két hete szabadult, látta Gyurit. Szerinte Gyuri nagyon jól tartja magát, de folyton bosszantja az oroszokat, mert lyukakat vág a falba, téglákat szed ki, cédulákat juttat, – beszél, fütyül, az angol himnus és a Tipperaryt, amittől pukkadnak és folyton büntetik, sötétzárkákat kap, stb., stb. Ez mind jele, hogy idegekkel nem bírja. Hetekig egyedül volt, és néha egy-egy oroszral lett összezárva. Azt üzenté a szabadlábra helyezettel, hogy tegyünk meg mindent, mert ha októberig nem szabadul, akkor már nehéz lesz.

A legitimista összeesküvés vádat állítólag elejtették, de most kutatják a francia és angol összeköttetéseit, és az orosz mentalitást aki ismeri, tudja, hogy nekik az utazás ugyanaz, mint kémkedés, aki külföldre jár, csakis kém lehet. Állandóan kihallgatják, és ha a jegyzőkönyvek kissé eltérőek, akkor több, mint gyanús nekik. Ki tud valamit ennyiszor egyformán elmondani? Legkevésbé egy Censi [?] ivadék. Állítólag ha tudnak valami vádat emelni, akkor az ügyészségükre kerül a Conti uccába, ott elítélik – 5 éven alul Sopronkőhida, 5 éven felül Oroszország, azaz Szibéria.

Etekintve a dolog szörnyűségétől, olyan végtelen igazságtalanság – mert ez a fiú egyike volt az elsőnek, akik megindították az ellenállást, mikor még a Szakasitsok kizárólag személyük elrejtésével foglalkoztak, akkor Gyuri mindenhol hangosan és bátran németellenes hangulatot csinált – mikor Dachauból visszajött és nem ismerte az orosz megszállás systemáját, lelkesedett értük, mikor figyelmeztették, hogy keresik, ne jöjjön haza, hazajött és kizártnak tartotta, hogy komoly legyen a dolog, hogy ő egy

rémhírtérjesztésért és tratschért nem égetheti fel az összes hidakat és mehet emigrációba for the rest of his life.⁸

A zsidóüldözés alatt élete veszélyeztetésével éjjel szöktette ki a zsidókat a Gellérthegyen levő erősen őrzött táborból. Végigszenvedte a Pestvidékit és Dachaut rossz tüdejével és rossz idegzetével, és aztán elfogják valami hamis váddal.

Most hallgasson ide!⁹ Volt nálunk egy hónapig tavaly szeptemberben egy ápolónő kisegítésre, ez ellopta az utolsó értékeinket: arany cigarettatárcát, 2 aranyórát és egy arany öngyújtót (Gyuritól).¹⁰ Szegény Gyuri ezeket a tárgyakat akarta osztani a gyerekek között pár héttel halála előtt, akkor jöttünk rá, hogy eltűntek. Rájöttünk, hogy ez a nő egyéb dolgokat is ellopott.

Föl lett jelentve, de a nyomozó detektívet harmadnapra vidékre helyezték át. Három hónapig aludt a dolog, de közben két ízben jelentek meg állítólagos detektívek, akik főleg a család felől érdeklődtek, a lopás inkább mellékes volt. Tavasszal aztán megjelent újra az eredeti detektív, aki azt mondta, hogy csak áldetektívek lehettek, akiket a nő küldött ránk. Ő újra elkezdte a nyomozást. Velem együtt házkutatást tartott az ápolónőnél a kórházban. Megtaláltunk csomó fehérneműt és ruhát Mamától, Gyuritól, Ilitől. Jegyzőkönyvet felvették és a detektív azt mondta, hogy a nő valószínűleg harmadnapra le lesz tartóztatva, stb.

Azóta semmi. Érdeklődtem a rendőrségen és azt az információt kaptam, hogy a nő a politikai rendőrség tagja, tehát ne fessegessük a lopást, mert rosszul üthet ki ránk nézve. És erre rá jött az a hír, hogy Gyurit a rendőrség keresi, orosz segédlettel. Én ebben valami összefüggést látok – ez a lány nálunk adta a magyar honleányt, aki az ország függetlenségéért küzd akár német, akár orosz ellen, roppant lelkes, nagyon jól nevelt és nagyon sympatikus volt, úgy hogy igen nyíltan beszéltünk mindent előtte, egész családtagnak tekintettük.

Hogy azok a férfiak, akik mint detektívek jelentkeztek, az ő emberei voltak, az több, mint valószínű, és hogy ezek az aránylag nagy értékű tárgyak után a rendőrség nem kutat, furcsa. A házkutatás alkalmával ő rendkívül fölényes és gögös volt és azt mondta, hogy ez manapság semmi, hogy az ember egy kofferre való ruhát elvigyen, ezért őt nem fogják megbüntetni. Szóval én azt hiszem, hogy bosszúból róla hamis feljelentést tehetett.

Ha Szviridovval¹¹ lehetne beszélni, talán ő az egyetlen, aki segíthetne, de én nem tudok oda jutni, még a közelébe sem. A magyar kormány azt állítja, hogy nem tehetnek semmit sem. Volt egy aufrittom Szakasitsal, de az olyan buta ember és úgy fel van fújva. Már mindent megpróbáltam, ami ugyan nem sok, de nem tudok egyebet – és minden perc drága lehet, ha tényleg kivihetik. Az a hír volt elterjedve, hogy Pálffy és Lajos Iván szabadon vannak, de ez sem igaz. Egy másik fogolytársa most szombaton jött ki, az hozott üzenetet, hogy mindent próbáljak meg.

Öleli Boy

⁸ Egész hátralevő életére (angol).

⁹ Főúri családokban a testvérek magázták egymást. Az érdekesség kedvéért: Károlyi Mihályt sokéves levelezés után nővére felszólította, hogy térjenek át a tegezésre, mert nehéz közös leveleket írni neki és feleségének, akivel viszont tegeződik. A közismerten modern gondolkodású Károlyi erre az ötletre nem is válaszolt, s maradt a magázódás.

¹⁰ Eddig a levélíró fiáról volt szó, most azonos nevű férjéről, aki hosszú betegség után 1946 januárjában hunyt el.

¹¹ Szviridov szovjet altábornagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban az elnök, Vorosilov helyettese, ő intézte a Magyar Közösség felgöngyölítését, Kovács Béla elfogatását is.

Az ifjabb Pallavicini György valóban részt vett a legitimista ellenállási mozgalomban, de őt nem sikerült megmenteni – talán éppen azért. A szovjet biztonsági szervek számára a legitimisták potenciális veszélyt jelentettek, ezért vitték el Lajos Ivánt és másokat is. Pallavicini György állítólag 1948-ban egy szovjet lágerben halt meg. Hogy az ápolónőről szóló történetből mi hogy volt, nehéz lenne ma megállapítani, de az 1946-os állapotokat, ha talán túlzásokkal is, nagyon életszerűen jellemzi. Az idősb Pallavicini Györgyre Károlyi Mihály nagyon haragudott az 1919–20-as ellenforradalomban vitt szerepe miatt (Horthy siófoki főhadiszállása mellett a dunántúli központi kormánybiztosság vezetője) és róla tett kijelentéseiért, köztük nem lehetett barátság, özvegyével azonban Károlyné jó viszonyban volt még Károlyi halála után is. Bár ez 1990-ben megjelent könyvéből (PALLAVICINI-ANDRÁSSY BOORBÁLA KITELEPÍTÉSI ÉS 1956-OS NAPLÓJA) nemigen tűnik ki. PI. 704. f. (eredeti).

Gróf Pappenheim Siegfriedné (Károlyi Erzsébet) Károlyi Mihálynéhoz (Bayrisch Zell, 1947. október 17.)

Kedves Katusom!

Nagyon váratlan és szokatlan öröm ért ma, amikor jó leveledet kézhez kaptam! Tudom, milyen nehezen írsz, hiszen még Éva is panaszkodik, hogy oly ritkán kap hírt tőletek! Annál nagyobbra veszem, és hálás vagyok, hogy írtál. Biztonság kedvéért Évának küldöm e leveletem. Ő inkább tudni fogja, mikor hol vagy.¹² Nagyon jólesik, hogy Bpre és Párizsba is hívsz, bizony szeretnék veletek megint valahol találkozni, de Magyarországtól most félek, félek a vizontlátás emótióitól! Annyira megváltozott ott minden számomra, régi kedves otthonunk szétdúlva, megsemmisülve, gyermekeim távol – nincsen már „home”¹³ ott, és ez túlságosan fájna nekem. És azután attól is tartanék, hogy onnan most nem tudnék ide visszajönni gyermekeim, unokáimhoz! Ők – ragaszkodó szeretetük, gyengéd gondoskodásuk a nehéz, nagyon nehéz körülmények közt is – tartják még a lelket bennem, minden koplalás dacára. Talán később, kissé normálisabb körülmények közt – ha egyáltalában erre számítani lehet? – találkozhatnánk Párizsban. Az nekem innen elérhetőbb is. Egyelőre szörnyen nehéz innen kijutni! Ösmerek embereket, kiknek kítűnő protekciójuk van – angol honpolgár rokonaik, önálló vagyonuk Angliában is, politikailag „unbelastet”-ek¹⁴ – és mégis évekig próbálnak kijutni, hiába. Azért nagyon kételkedem, hogy Syskó eljut Évához, bármennyire kívánja azt¹⁵ Ő is, Éva is. Syskó nyakig van Németországtól, oly idegennek érzi magát itt, mintha egy csepp német vére sem volna. Ő biztosan igyekezni fog, és minthogy fiatal, ügyes, talpraesett, és jó amerikai ösmérősei vannak, talán, talán sikerülni fog neki. Évának is kívánom ezt a segítséget, mert nem lehet kicsiség 3 kis gyermeket egyedül ellátni, az egyiket szoptatni, a házat valahogy rendben tartani, a családnak főzni, stb. stb. Mondhatom, bámulom, hogy egyáltalában ezt valahogy is keresztülviszi. Nagyon hálás vagyok neki a sok csomag küldéséért és meghatóan kedves leveleiért! Oly

¹² Károlyi Mihálynének ezt a levelét nem ismerjük, mint ahogy az ő és férje több, a háború után Erzsébethez írt levelét sem. A válaszból azonban nyilvánvaló, hogy Angliából írta, ahol Londont és vidéken élő leányát is meglátogathatta.

¹³ Itt: otthon (angol).

¹⁴ Nem terhelt, itt: kifogástalan múltú (német).

¹⁵ Eszerint Károlyi Éva meghívta Károlyi Erzsébet unokáját, éljen velük Angliában, és segítsen kisgyermekai nevelésében. „Syskó” végül valóban nevelőnőként helyezkedett el, de Firenzében.

jölestek nekem ezek, mert meleg jó szívből eredtek. Georgie esküvője IX. 24-én megvolt, nagyon szerény keretek közt persze. De örültem, hogy el tudtam arra menni, habár minden utazás – itt Németországban – közönséges halandónak szörnyű, a zsúfolt, pontatlanul járó, rossz vonatok miatt. Georgieék Jettingenben maradnak, ahol György egy játékgárban fog dolgozni, míg felesége eddigi munkáját folytatja ott.¹⁶ Nagyon szerény viszonyok közt lesznek. Még 1 közös szobát sem tudtak eddig maguknak szerezni! Azt reménylik, hogy tavasszal talán kijuthatnak külföldre [...]!¹⁷

Sokkal kevesebb fűtőanyagunk lesz a télen, mint múlt évben, pedig Mihály tudja, hogy akkor is spórolnunk kellett. Ezek mind komoly és kemény problémák ma! Azért érteni fogod, hogy minden élelmiszer-küldemény, még a legkisebb is, kimondhatatlan jótétemény!! A minap egy ösmeretlen feladótól kaptam a Schweizből egy kis csomag „Suppenwürfel”-t,¹⁸ semmi mást, de boldog voltam fölötte. Svédországból 2 csomagot kaptam Teleki Baba leányától, de azt hiszem, a pénzt hozzá Mihály adta, legalább Juliette leveléből azt vettem ki. Schweizből pedig egy magyar ügyvéd „bon”-okat küldött egy itteni élelmiszer depot-hoz címezve, de 4 hónap telt el azóta, és most sem sikerült ezen ú.n. Tracona r.t.-től valamit kipróbálni – más küldeményt ez évben nem kaptam. A minap írtam Mihálynak Párizsba,¹⁹ kértem őt, hogy küldjön nekem egy pár varróholmit, szappant, stb. – kis dolgokat, amelyeket azonban itt semmi áron sem lehet kapni. Maholnap egészen rongyokban fogunk járni és még javítani sem lehet a holmit. Azt hiszem, Judith egy ilyen kis csomagot könnyen összeállíthatna, és azt szabad is küldeni Franciaországból. Azt hallottam, hogy legpontosabban jönnek a csomagok Schweizből is – a „Caritas” útján – ezeknek is van itt Mohnban raktára, és becsületesen szolgálják ki az igényelőket. De ismétlem, a legkisebb csomag is sokat jelent nekem! Hiszen itt zsír, vaj, cukor, hús, sajt, mindenféle fűszer nélkül élünk. Egy jam pot²⁰ pl. egy ösmeretlen fogalom. Tea még van Dollynak, kávé már igen kevés. És még azt jegyzem meg, hogy reám nézve előnyösebb, ha nem túl nagy csomagokat kapok egyszerre, mert azok Münchenben megakadnak. Inkább többször kisebbeket kellene küldeni. De nem szívesen terhelem ezzel magukat, kedveseim! Sok utánjárás és unalommal, alkalmatlansággal jár mindez, tudom. Csak azért említettem a fentieket, hogy ha mégis egyszer s másszor valamit küldenétek, az el is jusson hozzám, s ne legyen fáradozástok és kiadástok hiába!

Isten veled, kedvesem, ha valaminek örülni tudok még, az az, hogy nektek most végre jobban megy dolgotok, csak biztosítsátok amennyire lehet a jövőt is! Nem bízom már az életben! És még mindig félek a jövőtől.

Hű szeretettel ölel Mihály és leányaiddal együtt

Károlyi Erzsébet végtelenül szerette Mihály öccsét közös árvaságuk éveitől kezdve. Mihály emigrációjának különösen első éveiben valóságos védangyalként gondoskodott róla, hosszú és sűrű levelei Károlyi élettörténetének legfontosabb forrásai közé tartoznak. A világháború kitörése után vele sem levelezhetek tovább, kapcsolatuk hatvan év után először évekre megszakadt. Férje egy magyarországi birtokot örökölt bajor gróf volt, aki 1934-ben halt meg. Négy gyermeke Németországba került mint német állampolgárok, leányai oda mentek férjhez, s az özvegy, aki

¹⁶ Georgie, György – Károlyi Erzsébet kisebbik fia, Dolly – kisebbik leánya.

¹⁷ A kihagyott részben az unokák állapotáról és az élelemhiányról van szó.

¹⁸ Leveskocka (német).

¹⁹ Ezt a levelet nem ismerjük.

²⁰ Egy üveg dzsem (angol).

kezdetől fogva undorodott a hitlerizmustól, a háború végén követte őket, s így Bajorországban, az amerikai övezetben rekedt, és haláláig ott is maradt, éhezett a többiekkel, holott Magyarországon bizonyosan megtarthatott volna valamit így teljesen elveszett vagyonából. Nem hagyta volna ott gyermekeit: mindkét lányának férje elesett, fiai évekig állás nélkül voltak. Címe: „Bayrisch Zell, Schönborn ház”, kisebbik leánya, Mária Dorothea (Dolly), Clemens Schönborn gróf, német katonatiszt özvegyének háza.

A háború utáni években igen nehéz volt Németországból kijutni – vagy oda bejutni –, levelet, csomagot küldeni. Károlyi Mihály angol állampolgár Éva lánya tudott először írni, csomagokat küldeni Erzsébetnek. Mikor Károlyi diplomata-útlevelet kapott, első dolga volt két héttel 1946 karácsonya előtt Judit lánya kíséretében felkeresni Erzsébet nővérét, Párizsból írni, csomagot küldeni is tudtak neki, utóbbit kerülő utakon (Svájc, Svédországon át). A levelezés ezután csaknem a régi intenzitással folytatódott egészen Erzsébet 1954-ben bekövetkezett haláláig. PI. 704. f. (eredeti).

Szabó Zoltán Károlyi Mihályhoz

Részlet

(Corsham, 1949. június)

Kedves Elnök Úr!

[...] Teljesen lehetetlennek látom, hogy a magyarországi kormány következő követét én Párisban belátásom ellenére jelenlétemmel és munkámmal támogassam. Lehetetlennek látom ezt általános morális és politikai okokból és lehetetlennek látom magánjellegű okokból is.

Az általános okok ezek: a magyarországi kormány politikájával közel fél éve képtelennek érzem, hogy egyetértsek. A bíboros pörét és elítéltetését, mint keresztény véteknek, mint magyar bűnnek, mint értelmes ember kardinális hibának éreztem. Azóta egy választás Magyarországon tökéletesen megsemmisítette az ezirányú véleménynyilvánítás lehetőségének utolsó látszatait, és az általam szorgalmasan olvasott munkaspárti (kommunista) politikai irodalom nem tűr félreértést abban, hogy ők jövőjüket az oroszországi állapotokhoz való hasonulásban s a népi demokrácia proletárdiktatúra-szerű értelmezésében keresik. Sem az egyiket, sem a másikat úgy keresztülvihetőnek nem érzem, hogy Magyarország népe semmibe ne vétessék, vele a rendszer meghasonulásba ne kerüljön, és a pays réel a pays légale-tól²¹ a Horthy-rendszerre emlékeztető eltávolodása más vonatkozásban vissza ne térjen [...]

A magánjellegű ok ez: megérvén immoralizálódását azoknak az eszméknek, amiknek ha nem is híve, de értékelője voltam, életem megmaradt központi gondja feleségem lett [...] egyre kínosabban uralkodott el rajtam az az érzés, hogy az eddigi helyzet megőrzésével nézeteimet meghazudtolom, lelkiismeretemet megtagadom, s ugyanakkor feleségemnek és fiamnak nem jövőjét, csak a holnapját biztosítom. Ilyenformán ezek a magánjellegű megfontolások is arra kényszerítettek, hogy más módját, szerényebb és szilárdabb módját keressem az ő jövőjük biztosításának [...] Kérésem egy: Judittal szemben igazságtalanok ne legyenek. Őneki az egészhez semmi köze, teljesen fölösleges és indokolatlan őt, aki francia állampolgár, és Magyarországon más, mint vendég nem volt, valami vulgáris általánosítással ellenfélnek tekinteni. Nem az. Én se vagyok az. Elnök úrnak nem az eszméivel, hanem a lányával jegyeztem el magamat [...] minden lehető meg akarok tenni, hogy mindennemű magyar köröktől és politikai szituációktól távol keressem kenyeremet mindhármunk számára. Hogy ez könnyeb-

²¹ A való világ a törvény világától (francia).

ben sikerüljön, abban Juditot segíthetik, ha akarják. Fel vagyok készülve arra, hogy nem akarják.

Károlyi Mihály rokonsága általában grófokból és grófnőkből állt, leányai azonban már a köznépbe mentek férjhez: nagyobbik leánya, Éva férje tipikus vidéki angol kisember volt, kedvenccét, Juditot a már akkor ismert író, Szabó Zoltán vette feleségül. Károlyi még 1945-ben Londonban ismerkedett meg Szabóval, aki a demokratikus magyar ifjúságot képviselte egy nemzetközi konferencián. Feltűnt neki nagy tehetsége, és mikor 1947-ben párizsi követ lett, őt kérte kulturális attasénak, noha nézeteik sokban eltértek. Szabó kiváló munkát végzett a követségen, de ahogy kibontakozott a „fordulat éve”, mind kevésbé kívánt hazatérni. A szerelem komplikálta a politikát: a házasságot hamarosan követte a Mindszenty-per, s Szabó már csak Károlyi küszöbönálló nyugalomba vonulására várt, hogy otthagyhassa a követséget. Igyekezett ugyan lojálisnak maradni apósához, de miután politikai menedéj jogot kért Angliában, s a követségről búcsú nélkül távozott, megromlott addig sem felhőtlen viszonyuk. Károlyiék először még felajánlották, hogy az ifjú pár költözzön kis londoni házukba, de a következő évben már távozásra szólították fel, sőt kilakoltatással fenyegették meg őket, miközben jövedelmük alig volt, s valósággal nyomorogtak, hiszen Szabó még nem tudott angolul, s eleinte tetőfedőként, fényképészként próbált boldogulni, sikertelenül. Nemrég született kisfiukról éppen akkor derült ki, hogy súlyos beteg; ezek a körülmények magyarázzák Szabó Zoltán 1950. május 25-i szakító levelének keserű hangját – melynek csak utolsó sorait idézzük:

„Tették mindezt azért, hogy a házuk üresen álljon, s a lányok benne ne lakjon.

Tették mindezt azután, hogy én Öntől írásban, a grófnétől szóban, a helyzetet megmutatva, nyomtatékosan kértem, hogy a lányukkal legyenek szolidárisak [...]

Tették mindezt önmagáért, mivelhogy a ház még eladva sincsen. Képtelének voltak két hónap várakozásra, hogy ez a probléma akkor intéztessék el, amikor a csapáshoz hozzászoktunk. Nem, önök önként jelentkeztek segítőtársnak a balsors mellé. Isten irgalmazzon önöknek, Károlyi Mihály.

Én megértettem. Ahány ház, annyi szokás. A Károlyi házban úgy látszik az a szokás, hogy ha mondjuk hírt vennék, hogy valamelyik lányuk haldoklik, sietve kihúznák a párnahajt a feje alól, nehogy magával vigye a másvilágra. Azt, ami a »mamáé«.

Ilyen emberek önök, Károlyi gróf: hűveik elárulói, barátaik elveszejtői, édesgyermekiek nyomorítói, kismizói, sanyargatói, megtagadói. Én önöktől nem vártam mást, mint felelősségtudó szeretetet a lányuk, a saját lányuk iránt. De hát: ahol nincs, ott ne keress. Jó éjszakát.” (OSzK Kézirattár. Szabó Zoltán-hagyaték. 47. egység. Másodpéldány.)

Gróf Pappenheim Siegfriedné Károlyi Mihálynéhoz

(Bayrisch Zell, 1949. november 8.)

Kedves Katusom!

Nem tudod, mennyire megörültem ma vett levelednek! Már hetek óta kutatom holléteket. Írtam e miatt Évának, Daisynek – Juliette²² írta, hogy látta M.t, aki akkor Bp-n volt, gyengélkedőn. Azután megtudtam, hogy onnan hirtelen elutazott, és hogy te sem vagy jól – Schweizba készültök? Most legalább tudom, hol vagytok, és szegény Mingym²³ egészségi állapotáról is valamit, csak magadról nem írsz semmit, Katus! Hát megint emigrációba kerültetek! erről is csak nagyon homályosan értesültem, nem ösmerem az előzményeket, de nem csodálkozom fölötte! Bizony elég különösen, változatosan játszik velünk a sors! Igaz, hogy oly chaoszban van az egész világ, amilyen

²² Féltestvérük, gróf Festetics Sándorné.

²³ Károlyi Mihály gyermekkori beceneve.

még sohasem volt a földön. Az egyesek bajai, veszteségei eltörpülnek mellette, akár milyen fájdalmas mindegyiknek. Úgy tudom, értem, mily rosszul lehetett nektek az újonnan összeállított otthont megint elhagyni, elveszteni! A sok szép emléket anyádtól, bizonyára kedves emlékeket gyermek és ifjúkori időből. Én ezen szintén átestem, tudom, mennyire fáj! De most már túltettem magamat rajta. Csak néha-néha, többnyire álmatlan éjszakákon eszembe jut egy-egy kedvenc tárgy, – kép, könyv, fénykép, kicsiségek magukba véve – és akkor fellobban megint bennem a honvágy. Nem is a régi jólétet, kényelmet sajnálom, de az elveszett otthont – a hazát!

Különben megszoktam már itt lenni, ha nem is különösen kedvelem B. Zellt, mégis úgy érzem, hogy ez lett otthonom, és inkább félnék ezt elhagyni, mert hisz ez az egyetlen fix pont a világon, ahova valamiképpen – Dolly által – tartozom. Egészségesleg bizony nem jól tűröm a klímát itt, s ezért rászántam volna magamat pár téli hónapot Olaszországban tölteni, minthogy André Stahn új olasz örökségéből egy ilyen sejourt finanszírozni akart nekünk. De olyan magas örökösödési adót róttak rá, hogy nem maradt elég k.p. erre. Így csak Sybil²⁴ ment 2 hétre Olaszba Syskóját meglátogatni, aki mint tudod, nevelőnő 2 leánykával egy nagy családban.

Az én financiaális helyzetem meglehetősen gyenge. Eddig egy festmény árából éltem, Sybil és 2 kis fiával együtt, amelyet Siegfried valamikor spekulációból vett és Pappenheimben deponált. Ide érkezve 1944-ben, visszakövettem a képet neveu-unktól:²⁵ ekkor tűnt ki, hogy az elveszett, valószínűleg ellopták a kastélyból, ahol többször volt „einquartierung”²⁶ a háború alatt. Hosszú huzavona után kifizette Pappenheim L. az árát, megegyezés alapján, persze értéken alul. Nagy segítség volt ez, de örökké nem tart az az összeg sem, hiszen négyen élünk belőle, az igaz, hogy szerényen, szegényesen. Ha ez elfogy – legfeljebb egy Altersheimba²⁷ vonulhatok, ha ugyan kegyelemből befogadnak. Hogy Sybil és kis fiaival mi lesz? Tudja a jó Isten! [...]”²⁸

[...] megvan nekem még a Te „a.” ajándékod – ahhoz nem nyúltam és legjobban szeretném visszaadni – most talán nektek is fog kelleni!”²⁹ A nagy csomag, kitűnő élelmiszerral, épp tegnap érkezett meg, félek, hogy az ilyen ajándék túl nagy megerőltetés most nektek – nekem persze kimondhatatlanul sokat ér –, de talán Mr. Caldwell³⁰ könnyebben küldhetne időnként ilyent. Gladys Széch.³¹ Vand-tól is kaptam néha csomagot, pedig őt valóban alig ösmerem. Ő úgy látszik nagyon bőkezű és sok jót tesz. Amikor Georgie kis fia született, egy egész layette-et küldött, amikor itt pénzért sem lehetett egy windlit³² sem kapni! Ha látnád leányát, említsd ezt neki hálámmal. A te szép ruhádat az illető „festőnő” postacsomagban küldte. Én nem tudok róla. Elhiszem, hogy érdekelt tégedet az itteni hangulatról valamit megtudni. Ez valóban nem örven-

²⁴ A levélíró nagyobbik leánya.

²⁵ Unokaöcs (francia).

²⁶ Katonai beszállásolás (német).

²⁷ Aggok háza, szociális otthon (német).

²⁸ A kihagyott részben a család egészségi problémáiról van szó.

²⁹ Feltehetően valami értékes ékszerről lehet szó.

³⁰ Caldwell ekkor már idős amerikai milliomos, az emigráció első éveiben Károlyiék jóakarója és segítője (lásd a LEVELEZÉS II. és III. kötetét), mikor értesült az általa a 20-as évekből ismert Pappenheimné sorsáról, több küldeményel támogatta.

³¹ Gróf Széchényi László egykori washingtoni követ (és Károlyi ellensége) özvegye, a dúsgazdag Vanderbilt család leánya.

³² Layette – babakelengye, windli – pelenka.

detes! De a helyzet is elég borzasztó, legszörnyűbb a sok-sok emigráns, menekült, kiutasított sorsa. Az itteniek rosszul bánnak velük, sokszor kegyetlenül. És oly szomorú, hogy nem lehet rajtuk segíteni! – e miatt sajnálom elvesztett vagyonunkat. Annyi jót lehetne azzal tenni! Annyi nyomort enyhíteni! Most azon ürüggyel, hogy épp ezeken kell segíteni, nagy vagyoadót róttak a még vagyonosokra, ami egészen igazságos is lenne, ha tényleg ezek kapnának belőle, de félős, hogy másra lesz ez is költve. De most eleget csevegtem és talán untattalak is. Nekem azonban oly jólesik, ha legalább ezúton néha kibeszélhetem magamat veletek! Isten veletek! Kérlek, adjál időnként hírt, ha röviden is, hogy létetekről – gondolatban annyit vagyok veletek!

Forró testvéri szeretettel ölel

E.

Én most hál' Isten helyrejttem, de számárhurutom, mellhártya-gyulladásom s a szörnyű köhögéstől bordatörésem volt. Rögzítő kötésben voltam 3 hétig, a törés szörnyen fáj, bevallom. De hát túlestem mindenem.

Gazdagság, emigráció, üldözés, nyomorúság, nagyköveti állás, újabb emigráció – a Károlyi testvérek kapcsolatán mit sem változtatott. PI. 704. f. (eredeti).

Gróf Károlyi Józsefné Károlyi Mihályhoz (Roquebrune, 1951. április 5.)

Kedves Mihály,

Itt küldöm neked Luki³³ levelét, más kommentárt nem tudok hozzáfűzni, mint azt, hogy én úgy emlékszem, hogy 17 tagja volt a nemzetségnek (úgy imádom ezt a kifejezést!), amikor te is Pesten voltál és György intézte a dolgot.³⁴ Most nem tudom, te akarsz-e rá felelni, vagy akarod, hogy válaszodat én továbbítsam neki, tedd, ahogy akarsz. Zsiga szerint neki nagy pénzei vannak Svájcban, és mint mindig, irtó szmutzig volt, hát most is az, és úgy él, mintha koldus lenne. Csakhogy evvel nem élhetünk, mert Zsigát nem szeretném belekevernem a dologba, ezt érted ugye? Szerintem hazugság levelében ez a 15 tag, mert Zsiga is úgy mondta nekem, hogy eggyel vagy kettővel kevesebbet számítottak, mint annak idején, és hogy nem tudja, hogy téged hagyott-e ki Luki vagy Victor egyik közben meghalt unokáját. De miután levelének hangja conciliáns, azt mondanám, hogy valahogy mégis úgy kellene csinálni, hogy ő fizesse ki részedet, amit proponál is, nem?

Mondd Katusnak, hogy valószínűleg pénteken fogják feladni a kívánt porcelánokat.

Múltkor Mentonban emlékeztem arra, hogy szeretted volna tudni a Pin doré hotel árait, hát megérdeklődtem: fejenként 1400 frs. tout comprit, szóval evéssel együtt, ez akár egy kétágyas szobára szól, akár 2 külön egyágyásra. Ha külön fürdős lakást akartok, az csak a 2 ágyasnál van és akkor 50-el drágább. Jó pár nappal előbb kéri az értesítést.

³³ Károlyi Lajos a család aulikus, Habsburg-párti ágához tartozott, Berchtold Lipótnak, a Monarchia külügyminiszterének sógora, főleg a Felvidéken voltak birtokai.

³⁴ Valószínűleg a századfordulón nagy tekintélyű Károlyi István („Pista”) György fia (1871–1954), esetleg lehetséges, hogy Károlyi Imre hasonló nevű fia (1903–1969), a Horthy család rokona.

Pista boldog leveleket ír nekem Casából,³⁵ szegényke írja, hogy lótfut egész nap és nagyok a távolságok, de legalább jó érzése, hogy „valamit” tesz végre és nem örökké vár valamire.

Remélem, hamarosan átjutok hozzátok, amit már nagyon szeretnék, voltam végre orvosnál és holnap csinálnak egy electrocardia felvételt, amiből majd jobban megtudjuk, mi a bajom, de azt hiszem, hogy semmi, csak buta idegesség.

Katussal, Erzsivel³⁶ együtt ezer ölelés

A Károlyi családnak, mely a XIX. században több ágra szakadt, volt egy közös „nemzetségi” vagyona, közös kiadásokra (családi kriptá, bajba jutottak segítése), ezt osztották fel némi veszekeedés után közös megegyezéssel. Egyesek felvetették, hogy Károlyi Mihály, aki visszakapta elkobzott vagyona egy részét, jelenleg gazdagabb a többiekénél, ő viszont azzal érvelt, hogy 1949-es lemondása és gyors távozása következtében ez az előny elveszett. Úgy tűnik, végül sikerült megegyezni a levélíró és mások békítő fáradozásának köszönhetően.

A levélírónak már annak idején része volt abban is, hogy férje, Károlyi József megtalálta a módját Mihály pénzelésének, illetve halála után (1934) e támogatás a háború kitöréséig folytatódtott. Része volt abban is, hogy István fia jövedelme nagy részét a művészet támogatására fordította (Madách Színház). Károlyi István 1947 augusztusában nagybátyja, az új párizsi követ segítségével feleségével együtt útlevéllel és SzEB-engedéllyel Párizsba utazhatott, két hétig a követségen is laktak. Miután Párizsban nem tudott tartós jövedelemre szert tenni, néhány évig Észak-Afrikában próbálkozott, ahol időközben szintén Franciaországba költözött anyja is meglátogatta. PI. 704. f. (eredeti).

Gróf Károlyi Józsefné Károlyi Mihályhoz (Roquebrune, 1952. március 16.)

Kedves Mihály, kedves leveledre³⁷ próbállak legalább levélben kissé szórakoztatni, habár vajmi kevés érdekes dolog történik életemben. Borzasztó, hogy általában az élet tempója mennyire meggyorsult a mi életünkben, azt hiszem, nagyszüleink félig sem tettek annyit, mentek át annyi lelki és testi emótión, mint mink, néha csodálkozom, hogy kibírom ezt, hiszen fiatal koromban folyton chaise longueon heverve tudtam csak olvasni, autón jártam még jóformán a szomszéd házba is, nem is beszélve arról, hogy egy foghúzás alkalmával mindig valaki elkísért, mert „hátha” rosszul lehetne az ember utána, és százezer hasonló dolgok, amelyek ma mind oly kicsinyesnek tűnnek, de ez volt a múltunk, hiába, és bevallom, néha nagyon jólesne egy órával, látod, milyen szerény vagyok, tovább aludni, stb., pedig én még az aktívabbak közé tartoztam saját körömben, mindig volt valami „dolgom”, nem éltem teljes parazita életet, mindig voltak világmentő terveim, akár szociális téren, vagyis főleg ezen a téren, a politika mindig kiábrándított, már rég megutáltam. De amikor láttam, hogy pl. orvosi körökben, akik között mozogtam, mert akartam menthetetlen rákos betegek számára valamit kreálni, – írók között éppúgy megvolt az az utálatos vetekedés, egymás lenézése, kiábrándultam az emberekből is általában, maradtam egymagamban, szerelmeimmel, ér-

³⁵ A levélíró István fia ekkor Marokkóban, Casablancában élt, ott próbált egzisztenciát teremteni.

³⁶ Szápáry Erzsébet grófnő a levélíró és Andrássy Caja egykori lengyelmentő csoportjának tagja, Károlyi magánitkára a párizsi követségen, onnan Lausanne-ba költözött, de sokat volt Károlyiéknaál Vence-ban, az ötvenes években legszűkebb baráti körükhöz tartozott.

³⁷ Ezt a levelet nem ismerjük.

zelmeimmel, akkor saját állhatatlanságom miatt már magamból is kiábrándultam, – mi maradt meg? Ez az, amit még megpróbálok menteni, a hit, hogy még mindig vannak emberek de bonne volenté³⁸ és ameddig ezek vannak, KELL, hogy még valami jó is támadjon szegény vén földünkön, ezt várom, ezt keresem olvasmányaimban, barátaimban. Voilà egy kis életfilozófia, ami nem visz messzire, és te talán nevensz ezeken az egyszerű szavakon, de szerintem a nagy kérdés, hogy van-e igazság, mi ez tulajdonképpen, hol található, teszi az embert emberré, méltóvá arra, hogy ezt egyszer meg is találhassa, és akkor csend lesz belül, amire végeredményben mindenki vágyik. –

Remélem, hogy nem okoztam csalódást neked, amikor Erzszi kérésére, amelyet Katus üzent nekem, hogy foglalkozzam lakástokkal, egy határozott nemmel feleltem, Mihály édesem, értsd meg, hogy nincs időm és lelkeröm már emberekkel ilyen dolgok fölött veszekedni. Egy dolgot még vállalnék, és az volna, amikor Radványiék³⁹ ki mennének lakástokból, hogy új lakót találjak ismerőseim között, akik feltétlen rendesen fizetnének és nem volna baj velük, ezt elhiheted. Ez volna az eset Ottlikékkal, akik keresnek lakást, ő és felesége igazán rendes emberek, ne keverjük ebbe be a politikát, én Ottlikot más szemmel nézem, mint talán te, de ez más téma, mindenesetre felesége nagyon szépen keres. Ők hétfőn elmennek Radványiékhoz, hogy a lakást megnézzék, hogy megfelelne-e nekik, csak félek, hogy kissé drágállják a 60.000-et, de kérdés, ha rendes, biztos fizetőket kaptok, nem volna-e jobb valamit engedni a béke és biztonság kedvéért, de ebben nem akarok befolyást gyakorolni rátok, csak mondom impressziómat. Ha bíztok abban, hogy Ottlikék az én mondásomra rendes bérlőitek lennének, talán ha visszajön Katus, írjátok meg nekem, mi volna az utolsó ár, hogy lehessen folytatni a dolgot. De ne beszélj nekem „fizetésről”, tudom, hogy mai demokratikus időkben mindennek van ára, de ebben az esetben igazán csak egyszerű közvetítésről volna szó, és nem akarok hallani pénzről.

Gogó teljesen rendben van, jókor lett megoperálva,⁴⁰ csak kissé nehezen kap erőhöz, nem erős általában, de jól táplálkozik, és így remélem, ez is meg fog jönni.

Bosszankodom azon, hogy Anti⁴¹ (mint különben rendesen) tapintatlan volt tulajdonképpen és azon kívül buta is, hogy németiségét előtted szellőztette, hát bizony én állandóan veszekedtem annak idején e fölött vele, de még az események sem javították meg, sőt szerinte neki adtak igazat, ez mindig így van ezekkel az emberekkel, csak az extrémeket látják meg. Én csak azért írtam meg neki, hogy menjen el hozzád és beszélgessen el veled a régi időkről, és nem sejtettem, hogy politizálni fog! De hogy írni akar egy könyvet, azt nekem sohasem mondta meg, de nem is fogja megtenni, hiszen nem tud egy rendes mondatot sem fogalmazni. De azért sajnálni tudom, mert sok csalódása volt életében, és nem tartozik azok közé, akik küzdeni tudnak a létért, ezt pedig meg kellett volna tanulnia.

Én is olvastam egy George Sand-életrajzot tavaly, antipatikus nő volt, de tehetséges.

Nagyon sokat kötök és elég jól adom el remekműveimet, ami satisfactio, de oly unal-

³⁸ Jó szándékú (francia).

³⁹ Radványi Géza filmrendező, miután 1948-ban elhagyta Magyarországot, néhány évig Párizsban élt, s kibérelte Károlyiék öröklakását, melyet még a húszas évek végén vásároltak. Mikor az újabb emigrációval Károlyiék anyagi helyzete rosszabbra fordult, szerették volna nagyobb bérért kiadni a lakást, de Radványi nem akart kiköltözni, ami hosszan tartó huzakodással járt; ezért kérték Párizsba gyakrabban járó és pénzügyekben járatos sógornőjüket, hogy próbáljon megegyezni Radványival.

⁴⁰ A levélíró válófélben levő menyét vakbélgyulladással operálták.

⁴¹ Feltehetőleg a Lausanne-ban élő Wenckheim Antal gróf, a levélíró bátyja.

mas a boltokba szaladni és kelletni árumat, ehhez legkevésbé értek, de mégis, ha sikerül az eladás, megvan az öröm. Megkeresem kis szerény zsebpénzemet, és néha tudok anyámnak és barátaimnak otthon csomagokat küldeni, c'est toujours cela.⁴²

Most végzem leveletem, Dolly nekem is megírta, hogy Erzsébet szemoperációja jól sikerült, szegényke ezen legalább túl van, nagyon féltek ettől, azt hiszem, főleg rossz idegállapota miatt, ölellek, kedves Mihály, kérek választ, hogy Ottlikéknak mit mondhatok, vagy talán bevárod Katus visszajövetelét?

PI. 704. f. (eredeti).

Gróf Cziráky Józsefné Károlyi Mihálynéhoz (Dénesfa, 1953. december 17.)

Kedves Katkám,

Nem akartam szemeimnek hinni, mikor az írását megláttam! Másfél év előtt kaptam Magától 3 jó szagú szappant és egy ajak-rúzst, Babi és Erzsi közvetítésével. Erre azonnal feleltem levéllel. Kb. egy hónapra rá kaptam egy képes-lapot a vencei kis házzal, M. kinéz az ablakon. Ezt Maga és Caja⁴³ írták alá. Azóta egy sort sem. Hogy én miért nem írtam? mert tavaly november 30-án el kellett utaznom olyan helyre, ahonnan írni nem lehetett.⁴⁴ Nagyon hideg volt, fűtetlen, és lábam-kezem elfagyott. Elgondolhatja; nem lehetett fát szerezni és e pincyszerű nedves helyiségben éjjel-nappal sötét volt. De sok kedves, nagyszerű emberrel ismerkedtem meg ott, akik hasonló sorsban éltek, és ez kárpótolt mindenért. A karácsonyt is ott töltöttem. Januárban visszajöttem J-hoz soproni kis albérleti szobánkba, ahol elég meleg volt, de étvágyam semmi, a gyomrom összezsugorodott, így elég olcsón táplálkoztam, de az eddig teljesen leszokott és nem is hiányzó cigarettára újra rászoktam. Egészségem nem akart helyreállni, aludni sem tudtam, és így bekerültem a kórház elme- és idegosztályára, ahol 8 hetet töltöttem, mint teljesen vagyontalan, szegényalapon. Ellátás kitudó, de több őrzőngő, mint idegbeteg. Az ápolónő munkát adott nékem, ez érdekes is volt és elterelte a gondolataimat. A bolondok között is nagy az összetartás, mert a közös szenvedés összehozza az embereket. J. 3szor hetenként meglátogatott, ő hála Istennek összeszedte magát, de nagyon aggódott értem november óta. Most aztán az volt a baj, hogy nem bírtam ki a várost, a melyhez 2 évig csak rossz emlék fűzött, és hirtelen elhatározással visszajöttem Dfra. Itt sógoromnál laktam, míg kerestem és találtam lakást jó emberek-nél, egy nagyon kedves, egyszerű kis szobát közös konyhával. Egészségem még gyatra volt, lefogytam 51 kilóra, emlékezőtehetségem annyira elhagyott, hogy nehéz volt össze- azaz visszakérni annyit a sajátunkból, ami egy szerény kis proli háztartásának elegendő. A házakat, melyeket mindig csak az utcáról láttam, nem ismertem meg a „kertek alján”, és minden teljesen megváltozott. Én zavarba jöttem, ha kerestem kony-

⁴² Még mindig ez van (francia).

⁴³ Károlyi Mihályné (húgáról elnevezett) unokája, Éva leánya.

⁴⁴ Pallavicininé írja naplójában: „December 17. ...Cziráky Józsi sógorom írt. Soká tartott, míg megértettem. A nővérem elvitte a rendőrség. Tíz kilo zsírt találtak nála a házkutatásnál. Bezárták... Nővérem 67 éves, télvíz idején a fűtetlen börtönben – szörnyű.” „December 24. Cziráky sógorom írt. 29-ére várja a tárgyalást. Iloncsi vizsgálati fogságban van, amely alatt nem lehet látogatni. Nem politikai ügy, elelemntárolás.” 1953. „április 17. Végre írt Cziráky sógorom. A tárgyalás megvolt. Iloncsi elítélték a fogságban már levült négy hétre...” (PALLAVICINI-ANDRÁSSY BORBÁLA KITELEPÍTÉSI ÉS 1956-OS NAPLÓJA. 1990. 159–160., 169. o.)

haedényt, szekrényt, fehérneműt, pár képet. Szörnyű volt ez a visszakoldulás, de napról napra javult. Pár hét múlva már szívesen láttak, ők ajánlottak tárgyakat, mert kezdtek visszaemlékezni a régi jó viszonyra. Az öreg házat nem láthattam, és M. sírjához is csak kerülővel juthattam el. Sógoromnál laktam, mert J. még Sopronban volt és csak néha látogatott ide. Sógorom szakácsnéjával egy kis kertek alatti házban lakik harmadik éve, és óvott attól, hogy az öreg ház közelébe menjek – de hirtelen feltámadt régi akaratom, kendőt tettem a fejemre, és egyenesen besétáltam a vaskapun át a templomba. Így megtört a jég, minden vasár- és ünnepnap láthatom az öreg házat, nagyjából mindent elrendeztem kis szobánkban, J-nak kis meglepetéseket, stb., mire ő végleg ide költözött, és itt Dfán újra hivatalosan bejelentett lakosok vagyunk, kiutalt és immár villanyvilágítású „lakásunk”-ban! ahol visszavonultan, öregén, betegesen és csendben éldegélünk.

Boytól is jött hír, hogy ő is haza mehet. Írtunk neki, hogy jöjjön ide, mert találtunk számára egy bútorozott, jó kis szobát velünk szemben, és akkor velünk is étkezhet. Azt írta, karácsonyra megjön?? Az ő eddigi ismerősei már onnan elmentek, de ő közben megbetegedett a tanyán. Nagyon várom értesítését, hogy fog-e tudni utazni, – már 3 éve, hogy nem láttam.

Dec. 17. Ezt a levelet 10 nap előtt kezdtem írni – most jött meg a Maga szép kabátja, melynek nagyon megörültem, jó meleg – még szaga is benne van! J. mindkettőjüket szívből üdvözlö. A régi szeretettel öleli Velvivel együtt

Ilona

Folytatás! – Fiúktól sok hónapig semmi hír. Végre levlap Páltól és Bélától, utóbbi röviden bejelenti nőülését, aminek nagyon megörültem. Páléknál pedig megszületett a második gyermek, újrán fiú, neve Péter. Ha valamit megtudna Béla feleségéről, détaillet – írja meg, kérem. Sok szeretettel

Talán felesleges felhívni a figyelmet a levél dátumára – sokat elmond a Sztálin halála és a Nagy Imre-kormány megalakulása utáni hónapokban bekövetkezett változásokról, enyhülésről a „volt uralkodó osztályok” tagjainak sorsában. Pl. 704. f. 221. ő. e. (eredeti).

Gróf Festetics Sándorné Károlyi Mihályhoz (Balatonrendes, 1954. június 12.)

Kedves Mingy

Levele nagy örömet okozott nekem. Úgy látom, egyformán rossz bőrben vagyunk, amit sajnálok, mert tudom, h. milyen kínos, mikor az ember gyenge és mindenben másra szorul. Én azóta még alig javultam, betegségem az, amit az orvosok Blutdruckstossnak szoktak mondani. Már rég magas a vérnyomásom, de most megint egyszer felugrott, és nem nagyon bírják lenyomni, és a szív kezd nagyon megérezni, és ez is okoz bajokat.

Ez a Rendes egy egész kedves, csinos kis hely a Badacsony közelében, de igen eleső, és nincs se orvos, se patika helyben, ami most reám nézve persze tragikus – ezért is, ha kérdi, mi kellene leginkább, amivel meg lennénk segítve, ez egy bicikli lenne, mert ha ez van, könnyen akad futár, aki boldogan veszi kölcsön, és elmegy úgy az orvosért, mint az orvosságért – már volt úgy, hogy 3 napig vártam az orvosságra! Persze igaza

van, h. az ajándéknál a vám a veszély, ezért mellékelek egy Ikka⁴⁵ prospektust, mert rájöttem, h. ott vannak kerékpárok – szörnyű sokba kerül, így a világerért se küldje, ha nem dúslakodik, Mingykém – de bármi más csomag is legjobb, ha Ikka, és jól jön minden, használt ruha sem rossz. Gyermekeim sokszor küldenek,⁴⁶ de ez is kissé veszélyes, mert sohasem lehet tudni, hogyan vámolják, és előfordul, h. alig tudjuk kifizetni. Megírtam-e múltkor magának, hogy Isabelle újra férjhez ment? Férje Lazzari Piero, aki Odescalchi Alinka, O. Artúr 3ik feleségének (Zichy) leánya.⁴⁷ Nem nagyon örültem ennek, képzelheti, oly rossz férj anyag! de úgy látom, pr. le moment⁴⁸ boldog, bár szegény, mint a templom egere! Sybil nekem is küldött egy emlékképet,⁴⁹ sajnos én sem szeretem azt a photot, el is raktam és nem nézem azt az idegen öreg nőt – ami miatt búsulok, de szerencsére még nem mosódott el bennem emléke.

Tudják, h. Boy is elég rosszul [áll] egészségileg? Most hallom, a szombathelyi kórházba kerül Dénesfáról. Kérdi Dulit? Bálint⁵⁰ szerint tűrhetően bírja helyzetét most már lelkileg (eleinte szörnyen összeomlott), de ő is igen rosszul [áll] egészségileg. Fanny lábtöréssel az újpesti kórházban, de hallom, jól gondolják, és inkább van ott, mint utolsó lakásában szegény – Katinka látogatja, ő általa hallok néha róla. Ahány hír, annyi baj, ugye? de hiába, öregek vagyunk mind.

Isten áldja, kedves Mihály, nagyon kérem Katust, h. diktáltasson magának – higgyék el, nekem ez nagy öröm lonelinessomban⁵¹

aff[ectionately] yours

J.

Kedves a kunyhója, de milyen a főépület?

Károlyi Mihály elküldte hűgának büszkeségük, a vence-i ház képét, amit az melléképületnek nézett. Gúnynak tűnhetne, ha nem egy sorsüldözött, nagybeteg nő írja néhány héttel halála előtt. Fogalma sem lehetett, hogy Nyugatra jutott rokonai ott milyen anyagi körülmények között élnek, idő és távolság összefolyt már előtte. Károlyi Juliette a nyilasvezér Festetics Sándor felesége volt, a két háború között ezért nem lehetett kapcsolat közöttük, a második világháború után Károlyi Mihály egyszer-kétszer meglátogatta ugyan Juliette-et, kinek férje még börtönben ült, de inkább közvetve, rokonokon keresztül (Károlyi Erzsébet, Károlyi Józsefné) tartották a kapcsolatot. „*Kedves Mihály, boldogan küldök Juliettenek bármit, amit tudok megkapni 1000 frankodért – ilyenre mindig van időm! – csak sajnós félek attól, hogy ily módon küldött egyéni csomagért nagy a vám, de lehet, hogy van ennek kifizetésére és a többit majd értékesíti, így mindenestre küldd csak el, majd elintézem praktikusán*” – írja K. Józsefné 1952. március 23-án sógorának.

Festetics szabadulásáról K. Erzsébet számolt be öccsének 1949. december 6-i levelében. Ebben a levélben mondja el: Juliette tiltakozása mentette meg férjét attól, hogy 1944-ben újra politikáljon s így még nagyobb bajba kerüljön. Juliette-nek „szörnyű lehet most egy szűk kis lakásban állandóan együtt lenni szerencsétlen férjével, aki bizonyosan agyonszekirozza, dirigálja, idegesíti. Nem is tudom S[ándor]t elképzelni teljes tétlenségben. Ő, aki mindég intenzíven foglalkozott valamivel: akár »football«, vagy autó, repülő, sport, matematika vagy politika vagy militarizmus! Mikor utoljára láttam,

⁴⁵ Csomagküldő szolgálat – az ötvenes, hatvanas években szinte az egyetlen lehetőség a külföldi rokonok számára, hogy küldeményeikkel, melyeket alaposan megvámoltak, segítsék rászoruló itthoni családtagjait. Sokan eleve olyasmit kértek, ami hiánycikk volt, és el lehetett adni (kakaó, kávé, divatos ruhák stb.).

⁴⁶ Festeticsék gyermekei a háború után Belgiumban, illetve Olaszországban éltek.

⁴⁷ Helyesen: leányának (O. Alinkának) fia.

⁴⁸ Pillanatnyilag.

⁴⁹ Károlyi Erzsébet 1954 márciusában halt meg.

⁵⁰ Rokonaik: Batthyány Gyula (a festő), a levélfíró nővérének férje és annak Bálint fia.

⁵¹ Magányosságomban (angol).

épp készült a »vezérséget« hamarosan átvenni – Juliette mentette meg ettől: kijelentette, hogy ha ezt teszi, elvállik tőle; valahogy ez hatott, és legalább egy kis időre visszatartotta. Azután úgysem volt több alkalom erre! és a »vezérség« helyett a »dutyiba« került szegény feje. Nem tudom elképzelni, hogy miből élnek még szegényesen is. De Juliette sohasem panaszkodik.» PI. 704. f. (eredeti).

Juliette nem sokkal levele megírása után meghalt, a következő évben, 1955-ben Károlyi Mihály is. Ő már nem érthette meg a következő év nagy eseményeit, melyek családja sorsát is megváltoztatták. Befejezésül álljon itt Pallavicini Györgyné levele, melyet 1956 végén, Bécsbe érkezése után írt hűgának. PI. 704. f. (eredeti).

Őrgróf Pallavicini Györgyné Károlyi Mihálynéhoz (Bécs, 1956. december 10.)

Kedves Katkám

Jó lenne, ha Maga 15. körül ide jönne, mert énnekem egyelőre nincs passusom, mivel átmehtnék Franciaországba.⁵²

Ede⁵³ azt akarja, hogy fél évet Canadában töltsék, felet itt, és hogy karácsony után már menjek is oda.

Nem tudok határozni most, hiszen még jóformán itt se vagyok, mindenesetre nagyobbik részem otthon maradt és már ott is fog maradni.

Talán igaza van Józsinak⁵⁴ – öreg fákat nem lehet átültetni, és igaza van annak az embernek, akivel a vonaton utaztam Pest és Győr között: „Nekem már csak az a jó, a Körút romjai, a Kossuth tér letört fái között járni, tönkretett, pusztuló hazámban sírni. Nekem csak ez jó.”

Csőpög a világ az emélyítő részvétől, mégse érti meg senki sem, hogy ott mi ment véghez az emberek lelkében. Az igazi forradalom ott volt, és azért mondják, hogy nem félnek a haláltól – az élettől félnek, ha megint fel kell venni az álarcot, ha újra megszakad a kontaktus ember és emberek között.

Az volt a legcsodálatosabb, – egy félóra alatt megnyílt mindenki, a bizalom, összetartozandóság elsöpört mindent.

Érdemes volt ilyen sokáig élni, ha ezt még meg lehetett élni.

Jelenleg egy nagyon csúnya szemgyulladásom van, nem volna szabad olvasni, írni, és az orvos azt mondta, karácsonyig meggyógyulok, de nem szabad kimenni, fekete szemüveggel a szobában ülni és kétóránként cseppeket tenni. Nem tudom, mitől jött, de nagyon kellemetlen.

Így tehát végzem soraimat és Magát nagyon várom. Öleli

Boy

Jelen összeállítás, mint Károlyi levelezésének V. kötete is, az OTKA támogatásával készült. Elkészítéséhez sok segítséget kaptam az Országos Levéltár, a Politikatörténeti Intézet Levéltára, a Széchényi Könyvtár Kézirattára és a Történeti Hivatal munkatársaitól. Minden levél végén feltüntettem, hol található.

⁵² Pallavicininé Bécsbe érkezésének körülményeiről l. id. könyvét.

⁵³ A levélíró fia.

⁵⁴ Cziráky József. A levél utóiratából kitérnik, hogy addig nem tudta értesíteni Czirákyékát távozásáról.